

1. ΘΕΜΑ

Τονισμός ρημάτων: η αύξηση κατά το σχηματισμό του «παρατατικού» και του «αορίστου»

2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

γράφω – έγραφα – έγραψα

πειράζω – πείραζα – πείραξα

περιγράφω – περιέγραφα – περιέγραψα

3. ΕΠΙΠΕΔΟ-ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ

Από Α ΚΕΓ, 1 ΕΚΠΑ

4. ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ

Σχηματισμός ρηματικών τύπων – κλίση του ρήματος

Νόμος της τρισυλλαβίας

5. ΠΙΘΑΝΑ ΛΑΘΗ

(α) Παραγωγή λανθασμένων ή ανύπαρκτων ρηματικών τύπων ή γενίκευση της αύξησης σε όλα τα πρόσωπα, σε άλλους τύπους και στη μέση φωνή: *%εγράφαμε, *έχω εγράψει, %εγγράφτηκα, %επαράφαγα, *επρόλαβε.*

(β) Αδυναμία αναγνώρισης της μορφολογικής δομής του ρήματος – επανάλυση της αύξησης ως μέρους του θέματος: *λ.χ., *εδιώχνω, *εδιώχνεις...*

6. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

6.1 Η αύξηση αποτελεί μορφολογικό και φωνολογικό φαινόμενο που μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

(α) μέρος του μορφήματος του παρελθόντος – το οποίο εμφανίζεται στον «παρατατικό» και στον «αόριστο» – είναι η φωνολογική υποχρέωση τονισμού της προπαραλήγουσας:

(β) στα ρήματα που διαθέτουν περισσότερες από μία θεματικές συλλαβές (καθώς και σε όλα τα ρήματα της β' συζυγίας), η ανάγκη αυτή ικανοποιείται με απλή μετακίνηση του τόνου:

πειράζω – πείραζα – πείραξα

μιλάω – μιλούσα /μίλαγα –μίλησα

(γ) στα υπόλοιπα ρήματα (κυρίως ρήματα με μονοσύλλαβο θέμα της α' συζυγίας) προστίθεται μία τονισμένη συλλαβή (συγκεκριμένα, *έ-*) πριν από το θέμα, για να ικανοποιήσει τη σχετική απαίτηση, σε όσους τύπους δεν μπορούν να την ικανοποιήσουν αλλιώς, δηλ. μόνο στους τύπους στους οποίους και η κατάληξη είναι μονοσύλλαβη:

έγραφα

έγραφες

έγραφε

γράφαμε

γράφατε

έγραφαν

έγραψα

έγραψες

έγραψε

γράψαμε

γράψατε

έγραψαν

Προφανώς, το ίδιο ισχύει σε κάθε περίπτωση που η κατάληξη διαθέτει τουλάχιστον δύο συλλαβές. Έτσι, και οι εναλλακτικοί τύποι του γ' πληθυντικού:

γράφανε, γράψανε.

(δ) στη μέση φωνή, δεδομένου του αριθμού των συλλαβών των καταλήξεων του «αορίστου», ο κανόνας ικανοποιείται πάντα χωρίς προσθήκη αύξησης (βλ. σχετικό δελτίο). Στον παρατατικό επίσης ικανοποιείται στις περισσότερες περιπτώσεις χωρίς προσθήκη αύξησης.

6.2 Αξίζει ίσως να σημειωθεί ότι σε κάποια ιδιώματα και διαλέκτους (γεωγραφικά και κοινωνικά) διατηρείται η αύξηση – αυτή τη φορά ως άτονη επιπλέον συλλαβή, δεδομένου του νόμου της τρισυλλαβίας (βλ. σχετικό δελτίο) – και στα άλλα δύο πρόσωπα του πληθυντικού: *%εγράφατε, %εγράψαμε*.

6.3 Πολλά σύνθετα – και άρα πολυσύλλαβα – ρήματα της νέας ελληνικής ακολουθούν κανονικά τον κανόνα τονισμού της προπαραλήγουσας στους αντίστοιχους τύπους:

περίμενα, κατάφερα, παράφαγα, το παράκανες

Πολλά άλλα όμως, ακολουθούν το λογιότερο σχηματισμό, που προσθέτει την «αύξηση» ανάμεσα στο πρόθημα και το θέμα του ρήματος:

προσέλαβα, απέκτησα, ξαναέφαγα, διέβλεπε

6.4 Σύμφωνα με μορφο-φωνολογικούς κανόνες της αρχαίας, τα ρήματα που άρχιζαν από φωνήεν παρουσίαζαν κάποιες αλλαγές της φωνητικής ποιότητας του αρχικού φωνήεντος στους αντίστοιχους χρόνους (που παραδοσιακά ονομάζεται χρονική – σε αντιδιαστολή με τη «συλλαβική» – αύξηση) και που κάποιες από αυτές επιβιώνουν και στη νέα ελληνική – ή τουλάχιστον σε κάποια ιδιώματα και διαλέκτους (γεωγραφικά και κοινωνικά):

ήθελα, ήλιζα, ήύρα

7. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Κατά την παρουσίαση του σχηματισμού και των καταλήξεων αυτών των χρόνων, πρέπει να τονιστεί ότι ο ρόλος της αύξησης είναι ανάλογος με αυτόν των καταλήξεων. Σε πολλά εγχειρίδια που παρουσιάζουν πίνακες καταλήξεων, η αύξηση δεν αναφέρεται καθόλου. Προφανώς όμως ο διδάσκων οφείλει να επισημάνει τον υποχρεωτικό τονισμό της προπαραλήγουσας σε αυτές τις περιπτώσεις και τη συνακόλουθη προσθήκη της τονισμένης συλλαβής.

Άλλωστε, ο κανόνας ότι ο αόριστος τονίζεται ΠΑΝΤΑ στην προπαραλήγουσα έχει απόλυτη ισχύ (με εξαιρέσεις μόνο λίγων προσώπων των γνωστών ανώμαλων ρημάτων: *είδα, μπήκα, είπα* κ.τ.ό) σε όλες τις συζυγίες και φωνές. Στην περίπτωση του παρατατικού ο κανόνας ισχύει στις περισσότερες περιπτώσεις με αρκετές όμως εξαιρέσεις (πολλά πρόσωπα της μέσης φωνής καθώς και της β' συζυγίας της ενεργητικής – όπου όμως ο προπαροξύτονος τύπος *μίλαγα* τείνει να αντικαταστήσει τον παροξύτονο *μιλούσα*).

8. ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΣΥΝΑΦΗ ΘΕΜΑΤΑ

ΜΠ6: Νόμος της τρισυλλαβίας

ΑΤ30: Ρήματα σύνθετα με *συν-* και *εν-*

ΑΤ24: Τονισμός ρημάτων: συνέπειες του νόμου της τρισυλλαβίας στην κλίση του «νεσετώτα» και του «αορίστου» της μέσης φωνής

9. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Γλωσσικές Ασκήσεις: 250-254, 256, 330-333, 339-348.